

XIV. Гушііс qaḡ мавітуғад, һушіра qaḡилканну.

Голодному хлѣбъ не давай, тебя и кусать будетъ такъ-какъ, т. е. дашь хлѣбъ голодному, онъ тебя же укуситъ.

Гушііс дат. пад. отъ гушіл (§ 38); мавітуғад запретительное отъ глагола ітуғіс вм. ітлуғіс (§§ 155 и 161); qaḡилкан 3-е лицо буд. отъ глагола продолж. значенія qaḡилкіс; ну (§ 191).

XV. Талкајс шінқана уқәлла мій вірар,

Князю на мельницу хотя бы пошелъ пирь дѣлается, һамһаліс мійліші вуқәлла діх вірар.

ослу на пирь хотя бы пошелъ व्योक् дѣлается, т. е. для князя, хотя бы онъ пришелъ на мельницу, приготовятъ пирь, а для осла, хотя бы онъ пришелъ на пирь, приготовятъ व्योक्.

Шінқана— на мельницу (§ 31); уқәлла и вуқәлла 3-е лицо условнаго допускаемаго отъ глагола уқәс (§ 156); мійліші мѣстная форма отъ мій (§ 173).

XVI. Ҷаргва гиҗва авіқәлі, қwінт һававі-

Паршивый козленокъ если воспитается, губа будетъ қу, ғур'а дурһwә ајқәлі, віқәліші похір'ур. маслится, сирота ребенокъ если воспитается, на голову будетъ гадить, т. е. выкорми хоть паршиваго козленка, будетъ тебѣ отрада, а воспитай сироту, то нагадитъ онъ тебѣ на голову.

Авіқәлі и ајқәлі 3-е лицо условнаго настояще будущаго отъ глагола ајқіс, ад(в)іқіс 1-е спр.; һававіқу 3-е л. будущаго отъ продолж. һававіқіс; похір'ур 3-е лицо будущаго отъ глагола продолжительнаго похір'іс, одиночное значеніе пох'іс, 2 спр. (§ 162 прим.).

XVII. Wак мур'ілі мајруд халқіс, қwәрт һај'уріну;

Много сладко не дѣлайся людямъ, глотокъ доходитъ

wак қуҗқулі мајруд, тујқуріну.

будутъ такъ-какъ; много горько не дѣлайся, выплевывать будутъ такъ-какъ, т. е. не будь людямъ очень сладокъ,—проглотятъ; не будь имъ очень горекъ,—выплюнутъ.

Мајруд (§ 114); һај'урі 3-е лицо будущего-страдат. отъ глагола һај'іс—доходить, продолж. (§ 142); одиночное значеніе һаіс (һаваіс) дойти; туј'қурі та же форма отъ глагола продолжительно-страдательнаго туј'қіс—плевать, одиночное значеніе тууә'қіс—плюнуть.

XVIII. Ѓіла һала һараһ'ілі, діу мавуруд, муцур-
Назадъ впередъ не взглянуть, слово не говори, стѣ-
тесра ліфві дїрарну.
намъ и]уши бываютъ такъ-какъ, т. е. говоря, посматривай во всѣ стороны, потому что и у стѣнъ бываютъ уши.

Ѓараһ'ілі отрицательная форма дѣепр. прошедш. глагола одиночн. һар'іс—взглянуть; мавуруд запретительное отъ глагола вуріс (§ 152).

XIX. Wajzawaz ılaħalı, ħwamru ħırfa aħdīrar,
Трусъ хотя сдѣлался, жизнь долгая не дѣлается,
qırqır ılaħalı, dawlaşiw aħdīrar.
скупъ хотя сдѣлался, богатъ не дѣлается, т. е. трусость жизни не продлитъ, а скупость не обогатитъ.

Ѓлаħalı (§ 90, д).

XX. zaw şırħadīrxuallarħi, warħi şimaħajkud.
Дождь послѣ того какъ прошелъ, бурка не надѣвай.

Şırħadīrxuallarħi дѣепр. *послѣ того какъ...* отъ глагола одиночнаго значенія şırħadīrxwīc (şiw ħerxwīc муж. шівħавіrxwīc средн.), şiw (р, в), ħa, ırxwīc (д, в) § 162; şimaħajkud запрет. отъ глагола продолж. şıħajkīc—надѣвать, глг. одиночн. şıħækīc—надѣтъ.

XXI. Wajzawazalla urħnīşiw, æħzawazalla wıwqa æħ-
Труса и чѣтъ цѣлость, храброго и смерть хо-
नावіrar.
роша бываетъ, т. е. смерть храброго лучше невредимости труса.

Wajzawazalla вм. wajzawazallara, то же æħzawazalla.

XXII. Ца варбі варбізуна, ца варбі кwæнізуна

Одинъ день какъ солнце, одинъ день какъ ненастіе

сај hіп.

есть онъ, т. е. то онъ какъ солнце, то какъ ненастіе; говорится о человѣкѣ непостояннаго нрава.

Варбізуна, кwæнізуна падежи уподобляющіе (§ 21).

XXIII. Діла ламус вуараші, ламус агwалла вік

Моя честь пока пропадетъ, честь не сущаго голова

вуав.

пусть пропадетъ, т. е. пускай лучше пропадетъ голова безчестнаго человѣка, чѣмъ моя честь.

Вуараші дѣепр. *пока...*, вуав 3-е лицо буд. допуск., отъ глагола одиночнаго значенія *уіс* (д, в), 3-е спр.; агwалла род. над. причастіа настоящаго агваріл (агвар) отъ глагола продолжительнаго агwіс—не быть (§ 71).

XXIV. Wajnazwawzalıші кyллуѣ шівілѣwāлі, адаан

На трусѣ служба если прикажется, отцомъ

абвурісіл ѣаqlу ѣивуру.

не говоримое совѣтъ научится, т. е. если возложить порученіе на труса, то онъ дастъ такой совѣтъ, какой и отпу въ голову не придетъ. Говорится о человѣкѣ, который изъ трусости старается отдѣлаться отъ опаснаго порученія подъ разными благовидными предлогами.

Шівілѣwāлі 3-е лицо условн. наст. буд. отъ глагола шівілѣwіс, шілѣwіс, шіділѣwіс 3-е спр. приказать; ѣивуру 3-е лицо будущаго отъ глагола продолж. страдат. ѣивуріс (ѣіwріс, ѣірдуріс).

XXV. Дуѣрумлізір маѣа абрурѣваніла, ѣінілі шавг

Лѣтомъ мозгъ некипящаго, зимою котель

абрурѣар.

не будетъ кипѣть, т. е. у кого мозгъ не кипитъ лѣтомъ, у того котель не будетъ кипѣть зимою; кто ни о чемъ не заботится лѣтомъ, тому нечего ѣсть будетъ зимою.

Абрурѣаніла род. пад. отрицат. причастія настоящ. рурѣані отъ глагола рурѣис; рурѣар 3-е лицо будущего.

XXVI. Къварѣаліші мішулі тѡѣмі һаһадатәлі, әһал-
На одѣяло сходно ноги если протянутся, хо-
вѣрар.

решо будетъ, т. е. хорошо, если кто протягиваетъ ноги, сообража-
ясь съ длиною одѣяла.

Һаһадатәлі 3-е л. условн. наст.-буд. отъ одиночнаго һаһадатіс, һаһатіс, һаһаватіс 1-е спр., продолж. һаһалтіс, һаһад(в)алтіс.

XXVII. Суѣулліс дуѣира ца һіріра.

Слѣпому ночь и одно полдень и, т. е. слѣпому все
равно, что ночь, что день.

Суѣулліс дат. пад. отъ суѣур.

XXVIII. Ёһақлі әһназъавзалі шуллізірад шін елта.

Вѣрно храбрецомъ изъ скалы вода добудется,
т. е. настоящій храбрецъ изъ скалы воду добудетъ.

Шуллізірад отъ шурі—скала (§ 28); елта 3-е ли-
цо буд. отъ продолж. елтіс, аділтіс, авілтіс, одиночн. әлтіс,
адітіс, авітіс.

Васни.

I.

Һамһара валліра.

Осель и верблюды и.

Ца һамһара валліра һілтәті ца әвлаклішір дуулі
Одинъ осель и верблюды и тощіе одна на степи живя
сарі, һірһділі сарі җвелла. Һамһа віқулі саві: нуні далајіс
суть, пожирнѣвъ суть оба. Осель говоря есть: мною снѣтъ
іштәһ вақілі саві. Валлі віқулі саві: Аллахъ ваһаналі,
желаніе пришедъ есть. Верблюды говоря есть: Богъ причиною,

ца валаһ лівқаѣдну, муһлі вуца. Їараһ'ілі,
одно несчасіе приведешь такъ-какъ, ротъ удержн. Не взглянувъ,
далај'ілі саві һамһалі. Вақілі, цаваһ вазріғуна, дуцілі қвелла,
зағівъ есть осломъ. Пришедъ, нѣкіе купцами, схватася оба,
духві шіһадіһілі сарі. Їамһа вамсуллі саві һуніһанав; діхра
вьюки наложася суть. Осель уставъ есть дорогою; вьюкъ и
савіра шіһавіһілі саві валліліші. Ца қағал мусанів
самъ и наложася суть на верблюда. Одно скалистое на мѣстѣ
валлі віқулі саві: діла ділк дэқіс іштэһі вақілі саві.
верблюды говоря есть: моя пляска сдѣлать желаніе пришедъ есть.
Аллаһ ваһанадан, мадіқуд, ну увэһ вірһусну.
Богъ ради, не дѣлай, я внизъ буду попадать такъ-какъ.
Їараһ'ілі, ділк дэқілі саві валлілі; увэһ віһілі
Не взглянувъ, пляска сдѣлавшись есть верблюдомъ; внизъ попалъ
һамһа вівқілі саві.
осель умеревъ есть.

Русскій переводъ.

Осель и верблюдъ.

Топіе осель и верблюдъ, живя въ степи, оба разжирѣли. Сказаль осель: пришла мнѣ охота запыть. Верблюдъ отвѣтилъ ему: ради Бога, не разжимай рта, не то накличешь бѣду. Не посмотрѣвъ на то, осель заревѣлъ. Пришли тутъ какіе-то купцы, схватили обоихъ и наложили на нихъ вьюки. Дорогою осель усталъ, тогда и вьюкъ его и самого его положили на верблюда. Дойдя до скалистаго мѣста, верблюдъ сказалъ: пришла мнѣ охота проплясать. Ради Бога, не пляши, не то упаду я. Не посмотрѣвъ на то, верблюдъ заплясалъ; осель похетѣлъ внизъ и убился до смерти.

Їамһара валліра (§ 191).—Їілтаті множ. число отъ прилагат. Їілта (§ 38).—Дуулі дѣепр. наст. отъ

глагола продолжит. уіс (д, в) жить, находится.—*Ѓірбділі* (§ 90).—*Віқулі* дѣпр. наст. отъ глагола продолжительн. *іқwіс* (§ 152).

Ваһаналі твор. пад. отъ *ваһана*; далѣе форма *ваһанадан* повидимому заимствована изъ тюркского.—*Ліwқәкәд* буд. залога понудит. (§ 164) отъ глагола *ліwқәс* (§ 157) приходитъ, *ліwқәкәс*—приводить.—*Вуца* повел. отъ глагола одиночнаго страдат. уіс 1-го спр. (§ 147).—*Вазріуна* твор. множ. отъ именит. единств. *вазріан*.—*Шіһадіһілі* дѣпр. проиш. отъ глагола одиночнаго *шіһадіһіс*, *шіһажіс* муж., *шіһавіһіс* (ші, һа, іһіс), продолж. *шіһерһіс*, *шіһад(в)ірһіс*.—*Вамсуллі* дѣпр. проиш. отъ *вамсіс* 1-е спр., продолж. *умсіс*.—*Һуниһанав*—внутри дороги (§ 31), дорогой.—*Савіра* (§ 46).—*Мусанів* (§ 31).—*Мадіқуд* запретит. отъ *іқіс* (§ 114).—*Вірһус* буд. отъ прод. *ірһіс*, 3-е лицо буд. *ірһур*; казалось-бы, что слѣдовало здѣсь употребить форму одиночнаго глагола *іһіс*.—*Віһілі* дѣпр. проиш. отъ *іһіс* (д, в).—*Вівқілі* дѣпр. прошедш. отъ одиночнаго *івқіс* (д, в); продолж. *увқіс* (д, в), буд. *увқус*, 3-е *увқар*.

II.

Сінкара віфра гурдара.
Медвѣдь и волкъ и лисица и.

Сінкара віфра гурдара һалмаз ділі сарі.
Медвѣдь и волкъ и лисица и товарищѣ сдѣлавшись суть.

Хвалал дубѣе вәсілі, гушділі сарі. Сінка һуш-
Большой снѣгъ сдѣлавшись, проголодавшись суть. Медвѣдь гни-
ра вуіс арвіқwәј саві, гурда віқулі саві віҗлізі:
лушками кормится уйдя есть, лисица сказавъ есть волку:
ваші, сінка вуғаһа. Віҗ віқулі саві гурдалізі: һіл діw
ступай, медвѣдь съѣдимъ. Волкъ сказавъ есть лисицѣ: это слово

арзали, нуша қвелла дуғара сінкалі. Гурда віқу-
если услышится, мы оба съѣдимся медвѣдемъ. Лисица ска-
лі саві: нуні івта віқадлі, вірһалі вуғаһа;
завъ есть: мною сказанными если будешь дѣлать, обманувъ съѣдимъ;
һу вівқіві'оан һавісін, шіжі лајвақарілі мѣірві. Һавісуј
ты какъ умершій ложись, въ воду если бросимъ оживись. Легши
саві віҫ. Вақілі, сінкалі һарілі саві, віҫ вівқілі.
есть волкъ. Придя, медвѣдемъ взглянувшись есть, волкъ умерши.
Вісулі саві сінка, нушіла аһна һалмаз вівқілі віқулі.
Заплакавъ есть медвѣдъ, нашъ добрый другъ умерши сказавъ.
Гурда віқулі саві сінкалізі: мавісуд һу, нуні вівқівілі мѣір
Лисица сказавъ есть медвѣдо: не плачь ты, мною умершій живой
віқуті шін даласну. Арвухілі саві віҫ қwіелла,
дѣлающая вода знаетъ такъ-какъ. Унесъ есть волкъ обоими,
шіжі лајвақілі саві, мѣір вілі саві. Гурда віқулі
въ воду бросившись есть, живой сдѣлавшись есть. Лисица сказавъ
саві сінкалізі: һу вірғіс вуінгwa, һуд нушаан занушура
есть медвѣдо: ты съѣсть позволъ-ка, тебѣ нами двадцать пять
шам луғаһану һівһні, һура һішді шіжі лајва-
овца будемъ давать такъ-какъ осенью, и ты эта въ воду бывъ
қілі мѣір віқуріну Разівілі саві сінка, вірғуј
брошень живой сдѣлаемъ такъ-какъ. Согласясь есть медвѣдъ, съѣв-
саві гурдаліра віҫліра.
шись есть лисицей и волкомъ и.

Русскій переводъ.

Медвѣдъ, волкъ и лисица.

Медвѣдъ, волкъ и лисица жили вмѣстѣ. Когда выпалъ
глубокій снѣгъ, то они проголодались. Медвѣдъ отправился
кормиться древесными гнилушками, а лисица сказала волку:
давай-ка съѣдимъ медвѣдя. Волкъ отвѣтилъ: если только мед-
вѣдъ услышитъ то, что ты сказала, то съѣсть насъ обоихъ.

Лисица сказала: если только ты будешь поступать по сказанному мною, то мы обманемъ медвѣдя и съѣдимъ его; ты теперь ложись, какъ-бы мертвый, а когда кинемъ тебя въ воду, то притворись ожившимъ. Легъ волкъ. Медвѣдь возвращается, увидѣлъ, что волкъ умеръ. Заплакалъ медвѣдь и сказалъ: нашъ добрый другъ умеръ. Лисица сказала медвѣдю: не плачь, мнѣ известна вода, которая оживляетъ мертваго. Вдвоемъ унесли они волка, бросили въ воду, и онъ ожилъ. Лисица сказала медвѣдю: позволь себя съѣсть, за то мы осенью дадимъ тебѣ двадцать пять овецъ, а когда бросимъ тебя въ эту воду, то и ты оживешь. Медвѣдь согласился, и лисица съ волкомъ съѣли его.

Пушра твор. множ. отъ баш.—Вуґіс (д) ѣсть, буд. уґас, 3-е лицо уґар (уґа); одиноч. знач. ірґіс (д, в) 3 спр.—Арвіқwәј дѣепр. прошедш. отъ глагола арвудәс—пойти (§ 156).—Ваші повел. отъ глагола вашіс (w, д) ходить, вм. вашін; здѣсь въ значеніи ну-ка, дай-ка.—Вуґа һа буд. отъ уґіс.—Арзәлі 3 л. условнаго настояще-будущаго отъ глагола одиноч. значенія арзис—услышать, 2-е спр.; продолж. ірзис, буд. ірзус, 3 л. ірзу.—Дуґира буд. отъ уґіс (§ 142).—Івта твор. множ. отъ івіл, прич. прош. глагола іс (§ 150).—Віқадлі, 2-е лицо условнаго настояще-будущаго отъ іқіс (§ 142).—Івта віқадлі (§ 140).—Вірһалі дѣепр. прош. отъ глагола одиноч. знач. ірһас (д, в) обмануть (§ 144); продолж. есть также ірһас, дѣепр. прош. ірһwалі (§ 158).—Һавісін повел. отъ глагола одиноч. һавісис (д), муж. һајсис, 3-е спр., продолж. һелсис, (һад(в)ілсис), буд. һелсас, 3-е лицо һелсан.—Лајвақарілі (§ 141) условн. настояще-будущ. отъ глагола одиночнаго значенія лајвақис (w, д), 2-е спр.; продолж. лајвіқис, буд. лајвіқус, 3-е л. лајвіқу.—Міґірві—сдѣлается живъ, оживи (§ 91), міґір—въ-живъ.—Вісулі дѣепр. прош. отъ глагола продолж. ісис (д, в), буд. ісус, 3-е лицо ісур.—

Відути множ. прич. вѣроятнаго відул отъ ісіс, множ. число, потому что относится къ шін (§ 9).—Далас буд. отъ глаг. продолж. даліс (w, v), оданочн. wahіс (d, v).—Арвухілі дѣпр. прош. глагола оданочн. арухіс, арв(д)ухіс; продолж. аріхіс арв(д)іхіс, буд. аріхус, 3-е лицо аріхур.—Вуінгwa пов. съ присоединеніемъ гwa, отъ уіс—жить, оставаться; здѣсь въ значеніи: позволять.—Лу́га hā будущее отъ лу́іс.

III.

Гурдара қунқра.

Лисица и журавль и.

Гурдара қунқра halmaz ділі сарі. K̄wīlalla
Лисица и журавль и товарищъ сдѣлавшись суть. Обоихъ
h̄awh̄awwal durb̄wae lilli сарі. Ца варffi қунқ h̄ajir
по три ребенокъ находясь суть. Одинъ день журавль охота
arvīqw̄awh̄ilī, гурдалі қунқла ца дурb̄wae h̄awsh̄ilī
въ то время какъ пошелъ, лисицей журавля одно дитя убившись
саві. Қунқ līvw̄awh̄ilī, гурда h̄ala vīqw̄awej
есть. Журавль въ то время какъ приходилъ, лисица впередъ пойдя
саві, vīsulī. Cīc vīsul̄l̄e h̄u? Vīqulī саві қунқ. Гурда vī-
есть, плача. Чему плачешь ты? Сказавъ есть журавль. Лисица ска-
қулі саві: нушїла h̄b̄nazuna durb̄wae vīv̄k̄ilī саві. Қунқ vī-
завъ есть: нашъ наилучшій ребенокъ умеревъ есть. Журавль ска-
қулі саві: ділаw, h̄ulaw? H̄ulara ділара діқар діқуллїw
завъ есть: мой-ли, твой-ли? Твой и мой и особый дѣлается-ли
h̄unī? Vīqulī саві гурда; kw̄aw h̄ir̄d̄at̄ela ца саві. H̄b̄na
тобою? Сказавъ есть лисица; шея длинныхъ одинъ есть. Хорошо
саві, vīqulī саві қунқ. Ца h̄umaḥla durb̄nar h̄awalala h̄adu-
есть, сказавъ есть журавль. Одна недѣли внутри всѣ три убив-
шілі сарі гурдалі. Bahulī саві қунқлї, гурдала h̄aenk̄i
шись суть лисицей. Узнавшись есть журавлемъ, лисицы работа

саві. Дæw вæқілі саві қунқлі гурдалічу. Діла сен
суңаа. Тяжба сдѣлавшись есть журавлемъ къ лисицѣ. Мои зачѣмъ
дівқівā, була цалла сен афівіқівā; вапі Аллаһлічу бар-
умерли, твой и одинъ зачѣмъ не умеръ; ступай къ Богу спро-
ваіс. Гурда віқулі саві: діла дублувѣгу булаоан. Мурда
силь. Лисица сказаъ есть: мои крылья нѣтъ твои какъ. Верхомъ
ватулли саві қунқлі бакаліші, арвубілі саві һавāліші ақлі.
оставивъ есть журавлемъ на спину, унесъ есть на небо высоко.
Увæі вупілі саві гурда. Қунқ віқулі саві: сівіллѣ,
Внизъ пустившись есть лисица. Журавль сказавшись есть: что сдѣ-
сивіллѣ? Гурда віқулі саві: дуріс дуһві лір-
малось, что сдѣлалось? Лисица сказавшись есть: сказать слова хотя
гwa, таһвізіс мусāгу. Вівқілі саві гурда варг
есть, остановиться мѣста нѣтъ. Умеревъ есть лисица внутренность
вірділі гванзалішів.
разорвавшись на землѣ.

Русскій переводъ.

Лисица и журавль жили вмѣстѣ, у обоихъ было по три
дѣтеныша. Однажды, въ то время, какъ журавль ушелъ на
охоту, лисица убила одного изъ дѣтенышей журавля. Когда
журавль возвращался, лисица вышла въ нему на встрѣчу со
слезами. О чемъ плачешь ты? Спросилъ ее журавль. — Лучшее
изъ нашихъ дѣтей умерло. — Какое дитя, мое или твое? — Раз-
вѣ ты отличаешь своихъ дѣтей отъ моихъ? Сказала лисица:
умерло одно изъ тѣхъ, у которыхъ длинная шея. — Хорошо,
сказалъ журавль. Въ продолженіи недѣли лисица убила всѣхъ
трехъ. Журавль узналъ, что это дѣло лисицы. Началъ онъ съ
нею тяжбу. Отчего умерли мои дѣти, а изъ твоихъ ни одно
не умерло? Иди къ Богу и спроси его о томъ. — Лисица от-
вѣтила: у меня нѣтъ крыльевъ, какъ у тебя. Посадила ее
журавль къ себѣ на спину и понесся высоко къ небу. Потому

пустилъ ее внизъ, говоря: что съ тобою, что съ тобою? Лисица отвѣтила: есть мнѣ что сказать тебѣ, да негдѣ остановиться. Расшиблась лисица до смерти, ударившись о землю.

К̣ẉilallа родит. отъ к̣wellа (§ 55).—Ліллі дѣепр. наст. отъ ліwра (§ 70).—Арвіqwæñбілі дѣеприч. *въ то время какъ*.... отъ арвuqæс (§ 156).—Їавушілі дѣеприч. прош. отъ глагола одиночн. бав(д)ушіс, муж. бавшіс, продолж. баршіс, бав(д)уршіс, буд. баршус, 3-е лицо баршу.—Лівq-wæñбілі дѣепр. отъ глагола прод. лівqæс (w, д) (§ 157).—Віqwæј дѣепр. прош. отъ uqæс (д, в) (§ 156).—Æñпазуна букв. *какъ* хорошій, здѣсь въ значеніи наилучшій (§ 41).—Kwæв ĥір̣к̣ат̣ĕла—шея длинныхъ: ĥір̣к̣ат̣ĕла род. пад. множ. числа отъ прилагательнаго ĥір̣к̣а.—ĥумаĥла дубнар—въ продолженіи недѣли (§ 171).—Ĥарваіс глаг. одиночн.; продолж. барііс, буд. баріус, 3-е лицо баріу.—Дуĥлувѣгу вм. дублуві агу, единств. дубала—крыло.—Ватуллі дѣепр. прошедш. отъ одиночн. ватіс.—Арвубілі дѣепр. прошедш. отъ глагола арвубіс (д), муж. арубіс.—Вушілі дѣепр. прош. глагола одиночн. ушіс (д, в); прод. уршіс, буд. уршус, 3-е лицо уршу.—Сівілл̣ĕ изъ сі—что?, виллі прош. упрежд. отъ іс (§ 80) и ā вопросительнаго (§ 68).—Дуĥві множ. отъ діw.—Варг внутренность, измѣняется по родамъ: варг, дарг.—Вірділі дѣепр. прош. отъ ірдіс (д, в); продолж. удіс, буд. удус, 3-е лицо удар.

IV.

Сулајванна іміалара.

Соломонъ и муравей и.

Сулајван ідваглі бар ĥаніwалла міз далулі уані
Соломонъ пророкомъ каждый животнаго язьк̣ъ знаясь живущій
сај. Ца варбіі буравара сајра арqwæñбілі ца
есть. Одинъ день войско и самъ и въ то время *какъ* шли одно

мусанівит, іміала вікулі саві іміулазі: हुषा म्हेकाम्देजा, черезъ мѣсто, муравей сказавъ есть муравьямъ: вы сдѣлайтесь

Сулајва हुषуна дѣлѣарану. Сулајван осторожны, Соломона войсками истопчетесь такъ-кабъ. Соломонъ ікулі саж іміаізі: ну вулмукар аїїнагва, сен іі'оај сказавъ есть муравью: я притѣснитель не есмь вѣдь, почему такъ вікуллѣ हु? Іміала вікулі саві: шейдаілі дѣлѣара, вікулла говоришь ты? Муравей сказавъ есть: не увидясь истопчемся, говорю ну. Сулајван ікулі саж: вік сен хвалал савѣ हुла? я. Соломонъ сказавъ есть: голова отчего большая есть твоя? हाқлу шівілі, вікулі саві.
Умъ въ то время какъ есть на ней, сказавъ есть.

Русскій переводъ.

Пророкъ Соломонъ, при жизни своей, зналъ языкъ всякаго животнаго. Однажды, въ то время, какъ онъ проходилъ съ войскомъ черезъ нѣкоторое мѣсто, муравей сказалъ муравьямъ: остерегайтесь, не то войско Соломона васъ истопчетъ. Соломонъ сказалъ муравью: я никого не притѣсняю, зачѣмъ ты говоришь это? Муравей отвѣтилъ: я сказалъ потому, что насъ не видно и насъ затончутъ. Соломонъ спросилъ: отчего у тебя голова велика? Потому, что въ ней умъ есть, отвѣтилъ муравей.

Сулајванна вм. сулајванра (§ 4).—У ані прич. наст. отъ глагола продолж. уіс (д, в) жить, буд. уус, 3-е л. уар. —Арқwæбілі дѣспр. отъ глагола продолж. арқæс (§ 157). —Мейкамдѣја повел. отъ мейкаміс—сдѣлаться осторожнымъ (§ 91).—Дѣлѣара буд. отъ глагола продолж. wæлѣіс (д, в), буд. wæлѣас, 3-е л. wæлѣа; одиночн. глаголъ wæлѣіс (д, в) 3-е спр.—Шейдаілі дѣспр. прош. отрицат. отъ глагола шіwаіс (д, в), ші, аї, даілі; глаголъ продолжит. шіјіс,

буд. ші'ус, 3-е л. ші'у.—Шівбілі д'венр. отъ ші'вра—на-
хожусь на.... (§ 75).

Анекдоты.

Будкрайна ламбара.
Цудакарець и осель я.

Ца будкра ламба увәѣ вѣбілі, вѣқілі саві шул-
Одинъ цудакарца осель внизъ попалъ, умеревъ есть со ска-
лішівбѣд. Пуја, іқулі, халқ вузавақілі саві. Сівілѣ
лы внизъ. Ай, ай, говоря, народъ сбѣжавшись есть. Что случилось
буд, сі валаһ вақілѣ? Віқулі саві. Діла ламба вѣқілі
тебѣ, что несчастіе пришло? Сказавъ суть. Мой осель умеревъ
саві, һішбѣд увәѣ вѣбілі, һіхув вѣқів; һушаан кутба-
есть, отсюда внизъ внизъ попалъ, внизу умеръ; вами откуда
дрѣ, сірѣ, діқулі, бінжіті'қура, ілі,
внизъ было, что было, говоря, безпokoйнымъ дѣлаться буду, сказавъ,
ну қwі'најс, һанаһа шівајѣ.
я во второй разъ, теперь взгляните.

Русскій переводъ.

Цудакарець и осель.

У цудакарца осель, упавъ, разбился до смерти внизу
скалы. Гей! гей! началъ кричать цудакарець. Народъ сбѣ-
жался на крикъ. „Что съ тобой случилось, какая бѣда?“
спрашивали его.—Мой осель погибъ; упавъ отсюда, онъ тамъ
разбился до смерти внизу. Вы мнѣ надоѣли бы, заставивъ
меня пересказывать, откуда онъ упалъ и какъ все случилось,
а теперь сами можете все увидѣть.

Шуллішівбѣд—со скалы внизъ, мѣстная форма (§ 173)
отъ шурі, твор. шумлі вм. шурілі.—Сівілѣ—что случив-

пись, изъ сі, вілі дѣепр. прош. (§ 90) и ѧ вопрос. (§ 68).
 Кутѣадрѣ—кутѣадрі (§ 122) и ѧ; кутѣад—откуда вынзъ
 (§ 188), т. е. откуда онъ упаль?—Сірѣсі (§ 49), рі и а.
 Їинжітіі'қура вмѣсто Їинжіті іқура.

Малла Насрадин.
 Мулла Насрадинъ.

II.

Малла Насрадин сунна арѣзлі арқуаел, цаваѣ
 Мулла Насрадинъ свое путешествіемъ идущій, нѣкоторые
 бѣаев уканті варїліі һуніѣанав, „салам ѣалаікум, вара-
 могила копающіе найдя на дорогѣ, «миръ съ вами, благослове-
 кат віѣав“, іқулі саж. Ыѣаев уѣуті һімвүгілі
 ніе да достанется», сказавъ есть. Могила копающіе разсердившись
 савіну, хапдѣзілі цалі қата, цалі газа, пѣквіқулі
 суть такъ, схвативъ однимъ лопата, однимъ кирка, колотивъ
 ітілі саж малла Насрадин. Малла Насрадин урқуқуіну,
 побивъ есть мулла Насрадинъ. Мулла Насрадинъ испугавшись такъ-
 барваілі саж: нуві һушім вѣзівіл сі лівѣ, діші
 какъ, спросивъ есть: мною вамъ сдѣланное что есть, на меня
 сі ваѣавадан пѣкдіқулла һуша? Ыѣав уѣуті віқулі
 какаѣ по причинѣ колотите вы? Могила копающіе сказавъ
 саві: нушоан цугвіѣіѣтазі пѣѣві һалѣдуцілі, пѣтіѣѣе віқа-
 суть: какъ мы встрѣтившимся руки поднявъ, за упокой дѣлаю-
 ні вірар.
 щеея бываетъ.

Русскій переводъ.

Мулла Насрадинъ, путешествуя, встрѣтилъ дорогою нѣ-
 сколько людей, копавшихъ могилу. „Миръ съ вами, благо-
 словеніе да дастся вамъ“, сказалъ онъ имъ. Копавшіе моги-

лу, разсердясь, схватили, кто лопату, кто кирку, и приколотили мулу Насрадина. Послѣдній, испугавшись, спросялъ: „что я вамъ сдѣлалъ, за что вы меня колотите?“ Копавшіе могилу отвѣтили: „встрѣтивъ насъ, слѣдуетъ поднять руки и прочитатъ за упокой“.

Арбіѧлі арqwæл, арбіѧ—путешествіе, арqwæл прич. вѣроятн. отъ арqæс—уходить, арбіѧлі арqæс—путешествіемъ уходить, путешествовать.—Уйѧнті множ. прич. наст. отъ глагола продолж. уйіс, буд. уйус, 3-е л. уйу; одиночн. знач. урйіс (д, в) 2-е спр.—Варйілі дѣспр. прош. отъ глагола одиночн. варйіс (д, в) найтв, продолж. знач. урйіс (д, в), буд. урйус, 3-е лицо урйу.—Вйѧв 3-е л. буд. допуск. отъ глагола одиночн. ійіс (д, в) 2-е спр., продолж. форма ірйіс, буд. ірйус, 3-е л. ірйу.—Уйуті множ. отъ прич. вѣроятн. уйул глагола уйіс.—Німвуйілі дѣспр. прош. отъ німуйіс (д, в), прод. німурйіс (д, в), буд. німурйус, 3-е л. німурйар. Хандæqілі изъ хал и дæqілі дѣспр. прош. отъ wæqіс (д, в).—Пækwіqулі дѣспр. отъ пækіqwіс—колотить (§ 153). Ітілі дѣспр. прош. отъ ітіс (д, в), глаг. одиночн.; продолжительное *бить* выраж. также черезъ ітіс (не мѣн.), будущ. ітус, 3-е л. іту. Пækwіqулі ітілі саж—колотивъ, побили.—Урqуkyj дѣспр. прош. отъ глагола одиночнаго урqуkіс, урqд(в)уkіс, продолж. урqулkіс, урqд(в)улkіс.—Цугвййівтәзі мѣстн. форма множ. числа отъ причастія прошедш. цугйййівл глагола одиночн. цугййіс, продолж. цугйрйіс.—Наләдуцілі дѣспр. прош. глагола одиночн. халәдуціс (в), муж. халаwціс; прод. халарціс, халәд(в)урціс, буд. халарцус, 3-е л. халарцу.

II.

Ніл вурівіл баqлу кумапартіша ілі, wатййілі саж
 Это сказанное умъ не забуду сказать, пойдя есть

малла Насрадин. Пар'ілі саж малла Насрадії цавабі
 мулла Насрадинъ. Ваглянувъ есть мулла Насрадиномъ нѣсколько
 адам'улі лів, іқвар, дйквзелі дземдзедра, савіра хвалал
 люди суть, молъ, ударяя барабанъ зурна и, сами и великое
 білілічу вулқулі. Малла Насрадії, ітаілі міѣлішів-
 сь веселіємъ пляша. Мулла Насрадиномъ, дойдя свадьбѣ на до-
 тачу, наѣкві баладудцілі, павібіае ілі саж. Тујлі-
 находившихся, руки подиявъ, за упокой сказавъ есть. На пи-
 шівті, ітілі мулла Насрадинна, савіра віқулі
 ру находившіеся, отколотивъ мулла Насрадинъ и, сами и сказавъ
 саві: ёурумсай, шефівуллиу, талка дурбіуае кайші балтулі,
 суть: бездѣльникъ, не видишь ли, князя сынъ на домъ сажая,
 міѣ савлі? Пішауна мусаніу қада шалцу вуцілі,
 свадьба будучи? Подобное вмѣстѣ шапеа подъ мышку взявъ,
 твесіқулі улкані вірар:
 прыган пляшущій бываетъ.

Русскій переводъ.

Сказанное мнѣ наставленіе буду я помнить, сказалъ мул-
 ла Насрадинъ и пошелъ далѣе. Увидѣлъ онъ нѣсколько лю-
 дей, которые съ великимъ веселіємъ плясали, ударяя въ ба-
 рабанъ и играя на зурнѣ. Мулла Насрадинъ, дойдя до этихъ
 людей, находившихся на свадьбѣ, поднялъ руки и прочиталъ
 за упокой. Люди, находившіеся на свадебномъ пиру, отколо-
 тили муллу Насрадина и сказали ему: „бездѣльникъ, развѣ
 ты не видишь, что княжескій сынъ женится и адѣсь свадь-
 ба? При такомъ случаѣ, слѣдуетъ взять шапеу подъ мышку,
 прыгать и плясать.

Вурівіл прич. прош. отъ глагола одиночн. уріс (д, в)
 2-е спряж. продолж. есть также уріс (д, в), буд. урус, 3-е
 лицо уру.—Кумабартіша зависимое отъ условія отрица-

тельное глагола одиночнаго кумартіс, 1-е спр. забыть; продолж. форма кумуртіс, буд. кумуртус, 3-е лицо кумурту.— Watіhіlі дѣпр. прош. отъ глагола watіhіс, датhіhіс, watіhіс; продолж. форма watіrhіс, буд. watіrhус, 3-е л. watіrhур.—Іk w ар 3-е л. будущаго отъ іk wіс (§ 152), говорится, могъ: вставка, безъ которой можно бы было и обойтись.—Діk w æлі дѣпр. наст. отъ продолж. іk æс (д, в), буд. іk w æс, 3-е л. іk w æ (§ 158); одиночное значеніе w æk æс (д, в), дѣпр. прош. w æk æлі.—Дæм дæд—зурна съ барабаномъ, дæм—барабанъ.—Вул кулі дѣпр. наст. отъ улkіс (д, в), буд. улкас, 3-е л. улкан.—Ітаілі дѣпр. прош. отъ одиночнаго ітаіс (д, в), продолж. ітііс (д, в), буд. ітіус, 3-е лицо ітіур.—Міёлішівтачу мѣстная форма множ. числа отъ міёлішівіл—находящійся на свадьбѣ.—Kajші балтулі—на домъ сажая, т. е. беретъ въ домъ жену; балтіс, бал(в)алтіс сажать, буд. балтас, 3-е л. балта; одиночное значеніе бāтіс, бал(в)атіс 1-е спр. посадить.—Тæсіқулі дѣпр. наст. отъ тæсіқwіс—прыгать (§ 153).

III.

Малла Насрадин, æйна саві ілі, watіhіlі саж. Рахлі
Мулла Насрадинъ, хорошо есть сказавъ, пойдя есть. Вдругъ
хавар агулі, малла Насрадіј па һајірқæна шіwаі-
извѣстіе не будучи, мулла Насрадиномъ одинъ охотникъ увидѣв-
лі саж, һwарііс іwhіс лішан ајсумі. Малла Насрадин
шись есть, зайцу выстрѣлить цѣль беря. Мулла Насрадинъ
hіл һæјсіw, шалқу вуцілі қацара сажра тæсіқулі
это въ состояніи, подмышку взявъ шанса и самъ и прыгая
улkіс һајілі сажну, һwарі һаввукукуј саж.
плясать начавъ есть такъ-какъ, зайцъ заставивъ убѣжать есть.
Һајірқæна һімуғіліну, курсіқулі тупанғлі ітілі
Охотникъ разсердившись такъ-какъ, коля ружьемъ поколо-

сај. Сі вѣрлі вігулѣ? Ігулі сај малла Насрадин.
тивъ есть. Что сдѣлавъ желаешь? Сказавъ есть мулла Насрадинъ.
Пішгуна мусаніw цапара шівбісілі, Бура, Ъвабѣрајузі,
Подобное въ мѣстѣ шапка и снявъ, ты и, наклоняясь и,
акра, вапін, ігулі сај Ъајірѣна.
вверхъ и, ходи, сказавъ есть охотникъ.

Русскій переводъ.

Мулла Насрадинъ, сказавъ хорошо, пошелъ далѣе. Вдругъ, неожиданно, мулла Насрадинъ увидѣлъ охотника, который цѣлился въ зайца. При этомъ случаѣ, мулла Насрадинъ, взявъ шапку подъ мышку, началъ плясать, сказать и заставилъ убѣжать зайца. Охотникъ, разсердясь, далъ нѣсколько пинковъ ружьемъ муллѣ Насрадину. „Что-же хочешь ты, чтобы я сдѣлалъ?“, спросилъ его мулла Насрадинъ. „При такомъ случаѣ слѣдуетъ, снявъ шапку, то наклоняясь, то приподнимаясь, ходить“, сказалъ охотникъ.

Іwнiс глаголѣ одиночн. 2-го спр.; продолж. ірнwіс, буд. ірнус, 3-е л. ірну.—Лішан—цѣль, знакъ, тюркское нішан, аварск. ішан.—Ајсулі дѣпр. наст. глаг. продолж. ајсіс, буд. ајсус, 3-е л. ајсу; одиночн. асіс 2-е спр.—Ѕѣјзіw мѣстная форма отъ Ъаел.—Ѕајілі дѣпр. прош. отъ одиночн. Ъајіс, Ъад(в)ііс—начать, продолж. Ъеріс, Ъад(в)іріс.—Ѕаввукукуј дѣпр. прош. отъ һаввукікіс (һавукікіс, һардукікіс)—заставить убѣжать, прогнать (§ 164), залогъ помудительный глагола одиночн. һавукіс, һардукіс, һаввукіс, 3-е спр. прод. һавуукіс, һардуукіс, һаввуукіс.—Курсігулі дѣпр. наст. отъ курсігуwіс (§ 153).—Ѕвабѣрајузі акра вм. Ъвабѣрајулі акрајулі, т. е. наклоняясь и поднимаясь и, дѣпр. отъ Ъвабіріс и акіріс (§ 97) со вставкой союза ра (и).

IV.

Ілла бурбејс ђақлу саві ілі ђајвѣқілі
 И это на слѣдующій разъ умъ есть сказавъ гай сдѣлавшись
 сај малла Насрадіј. Ца весек һуні әкілігwa, малла
 есть мулла Насрадиномъ. Одинъ кусочекъ дорога перейдя, мулла
 Насрадіј мазалічу ђајђавілі мазала вуқуні варғілі сај.
 Насрадиномъ къ овцамъ пасясь овецъ пастухи найдя есть.
 Малла Насрадинъ ђwaђрајрулі акра мазалічуwађ
 Мулла Насрадинъ и наклоняясь вверхъ и къ овцамъ по направленію
 watібілі вуқунѣла маза дівшікіліну, білқуw вуқунара
 пойдя пастуховъ овцы вспугнувъ такъ-какъ, здѣсь пастухами и
 ітілі сај. Пәқір малла Насрадіјші сунна масхуртѣла
 поколотивъ есть. Бѣдный мулла на Насрадина свои шутокъ
 waјдішлі, ађвақівіл валађ ађђал'уј саві.
 дурнотою, не пришедшая бѣда не оставшись есть.

Русскій переводъ.

И это на слѣдующій разъ наставленіе, сказалъ мулла Насрадинъ и пошелъ далѣе. Пройдя нѣсколько, встрѣтилъ онъ овецъ, которыхъ пасли пастухи. По направленію къ нимъ пошелъ онъ, то наклоняясь, то приподнимаясь, и такъ-какъ этимъ вспугнулъ овецъ, то и тутъ пастухи его поколотили. Не было бѣды, которая бы не постигла бѣднаго муллы Насрадина за дурныя шутки его.

Ілла вм. іл ра—и это.—ђајвѣқілі—сдѣлавъ гай,— ђај междуметіе, употребляемое тѣмъ, который отправляется въ дорогу или вообще начинаетъ что-либо.—Әкілі дѣепр. прош. отъ однократнаго әкіс—перейти, продолж. ікіс, буд. ікус, 3-е л. іку.—ђајђавілі дѣепр. отъ одиночн. ђајђавіс (л), муж. ђајђајһіс (§ 77), букв. рассыпаться и также пастись; прод.

ҺаҗҺаҗріс (§ 97).—Дівшікілі дҗепр. отъ понудит. івшікіс (§ 164) вспугнуть, івшіс (д, в) побѣжать съ испуга.—Масхуртѣла род. множ. отъ масхара—шутка.—Аһһал'уҗ дҗепри-частіе прошедшее отрицательное отъ һал'іс—остаться.

V.

Малла Насрадіҗс сі вәҗіс савел шанг һаһні
Мулла Насрадину что сдѣлать есть-ли котель надобность
вѣбіліну, унналічу іqwәј, віха вәҗілі, сәсілі сәј.
случившись такъ-какъ, къ сосѣду пойдя, дай сдѣлавъ, взявъ есть:
Сунна һаһні әкѣвбілі, малла Насрадіҗ унналічу
Своя надобность когда прошелъ, мулла Насрадиномъ къ сосѣду
шанг арвухілі сәј ца цаһі вѣштәл шанглічу варх. Ун-
котель отнесся есть одинъ еще маленькій къ котлу вмѣстѣ. Со-
налі қwел шанг шідаівбілі, һарвалі сәј: һуд нуні
сѣдомъ два котель когда увидѣлись, спросясь есть: тебѣ мною
ца шангәһі аһгірагwa, һуні сен нам қwел сатхадѣ?
одинъ котель кромѣ не данъ, тобою зачѣмъ мнѣ два принесть?
Малла Насрадин іқулі сәј: Wallah, һула шанг вѣмғурну,
Мулла Насрадинъ сказавъ есть: ей Богу, твой котель родиль
һула шангла дурғiwә саві һіш вѣштәліл. Унна
такъ-какъ, твой котла ребенокъ есть этотъ меньшій. Сосѣдъ
разіҗһіліну, сәсілі сәј қwелла шанг. Ца һәвал
обрадовавшись такъ-какъ, взявъ есть оба котель. Одинъ три
варбілі малла Насрадіҗ һурра віха вәҗілі, шанг сәсілі
днемъ мулла Насрадиномъ опять дай сдѣлавшись, котель взявъ
сәј унналізівсад. Ца һумәһ вѣвларһі, шангла
есть отъ сосѣда. Одна недѣля послѣ того какъ сдѣлалась, котла
waһ waқілі, шанг вѣхајқулі сәј малла Насрадіҗсі. Малла
хозяинъ прѣдя, котель дай сказавъ есть мулла Насрадину. Мулла
Насрадин шанг вѣқів іқулі сәј. Шаягла waһ тамашај-
Насрадинъ котель умеръ сказавъ есть. Котла хозяинъ удивив-